

Administracja wojskowa w okresie dwudziestolecia międzywojennego

Streszczenie

Administracja wojskowa stanowi jeden z elementów administracji publicznej, obejmujący organizowanie i realizację procesów nastawionych na wszechstronne zaspokojenie potrzeb sił zbrojnych w zakresie środków niezbędnych do życia i walki. W Polsce administracja wojskowa rozwijała się wspólnie z rozwojem struktur państwowych. Na przestrzeni wieków zmieniały się nie tylko jej kompetencje, ale także organy. Celem niniejszego artykułu jest analiza przemian administracji wojskowej w Polsce w okresie II Rzeczypospolitej. Omówione zostały doświadczenia w zakresie realizacji zadań oraz organizacja tejże administracji na wszystkich szczeblach jej funkcjonowania.

Słowa kluczowe: administracja wojskowa, administracja publiczna, siły zbrojne

Administracja wojskowa jako element administracji publicznej obejmuje organizowanie i realizację procesów nastawionych na wszechstronne zaspokojenie potrzeb sił zbrojnych w zakresie środków niezbędnych do życia i walki. W Polsce zaobserwować można ścisły związek administracji wojskowej z rozwojem struktur państwowych. Na przestrzeni wieków zmieniały się zarówno kompetencje organów realizujących zadania z zakresu administracji wojskowej, ale także same organy. Szczególną dynamikę tych przemian zaobserwować można, analizując XX wiek. Zmiany, jakie się wówczas dokonywały, były tak częste, że powodowały niejednokrotnie trudności w realizacji zadań przez organy administracji publicznej (w tym wojskowej). Wywarły one także istotny wpływ na kształtowanie się systemu obronnego państwa. Organizacja tego systemu bowiem była często uzależniona od przemian ustrojowych i reform administracji publicznej, co z kolei rzutowało na poziom wykonywania zadań obronnych. Szczególne znaczenie dla aktualnego kształtu administracji wojskowej ma okres dwudziestolecia międzywojennego. Był to czas trudny dla funkcjonowania polskiej administracji publicznej, co spowodowane było koniecznością odbudowania państwowości polskiej po studziesięcioletnim okresie niewoli, a więc przeprowadzenia licznych reform.

Po I wojnie światowej zagadnienia dotyczące władz wojskowych, zakresów ich kompetencji, jak również podziału terytorialnego kraju były rozstrzygane łącznie z odbudową państwowości polskiej oraz tworzeniem sił zbrojnych. Zadanie to nie było łatwe, gdyż na ziemiach polskich istniało kilka różnych systemów administracyjnych, co wiązało się z różnorodnością podziałów terytorialnych oraz zorganizowania aparatu administracyjnego. Unifikacja państwa musiała jednak dokonać się z wykorzystaniem rozwiązań państw zaborczych. Przyjęte rozwiązania nie były jednak przypadkowym zlepkiem różnych zapożyczeń, a tworzyły pewien oryginalny system¹. Pewną trudność stwarzał także fakt, iż Polska, po odzyskaniu niepodległości, była państwem wielonarodowym. Wiele mniejszości narodowych, szczególnie na wschodzie kraju, wykazywało skłonności odśrodkowe. Niemożliwym było więc stworzenie państwa federacyjnego, gdyż to zagrażałoby integralności terytorialnej. Zdecydowano się więc na państwo w pełni unitarne, z jednym wyjątkiem – województwem śląskim². Podkreślenia wymaga też fakt, iż sprawy funkcjonowania i organizacji administracji wojskowej były wówczas podejmowane i rozstrzygane w zależności od istniejących potrzeb państwa oraz od wymagań prowadzonej wojny³.

Administracja II Rzeczypospolitej dzieliła się na centralną oraz terytorialną. W skład administracji centralnej wchodził: Prezydent RP, Rada Ministrów oraz ministrowie. Administrację terytorialną natomiast stanowiła administracja rządowa, która dzieliła się na ogólną, specjalną i samorząd. Administracja ogólna zwana była zespoloną i wykonywała zadania przewidziane dla resortu spraw wewnętrznych. Administracja specjalna z kolei nazywana była niezespoloną. W zależności od potrzeb konkretnego jej działu, w różnoraki sposób dzielono terytorium kraju⁴.

Zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi sprawował Prezydent. Nie mógł on zostać osobiście naczelnym dowódcą, ale do jego kompetencji należało mianowanie Naczelnego Wodza⁵, który za wszelkie działania związane z dowództwem w czasie wojny oraz z kierownictwem wojskowym odpowiadał przed Sejmem⁶. Po wejściu w życie Ustawy konstytucyjnej z 1935 roku⁷, Prezydent zachował zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi, jak również uprawnienie do mianowania Naczelnego Wodza oraz Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych⁸. W sprawowaniu władzy był jednak odpowiedzialny jedynie przed Bogiem i historią⁹.

¹ H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2004, s. 67.

² Ibidem.

³ K. Pindel, *Polityczno-ustrojowe aspekty systemu obronnego Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1991, s. 9.

⁴ T. Maciejewski, *Historia administracji*, Warszawa 2002, s. 266.

⁵ Prezydent mianował Naczelnego Wodza na wniosek Rady Ministrów, przedstawiony przez Ministra Spraw Wojskowych.

⁶ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1921 r., nr 44, poz. 267).

⁷ Dz.U. z 1935 r., nr 30, poz. 227.

⁸ Ibidem, art. 12.

⁹ Ibidem, art. 2.

W czasie pokoju Prezydent sprawował swoje zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi za pośrednictwem Ministra Spraw Wojskowych, a od 1926 roku także Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych. Z ramienia Ministra Spraw Wojskowych funkcję szefa administracji wojskowej pełnił drugi wiceminister spraw wojskowych z podległymi mu szefami poszczególnych departamentów służb¹⁰.

Ministerstwo Spraw Wojskowych było naczelnym organem administracji państwowej właściwym w sprawach kierowania oraz administrowania siłami zbrojnymi. Powstało 26 października 1918 roku, na skutek przekształcenia Komisji Wojskowej¹¹. Zgodnie z *Konstytucją* z 1921 roku, Minister Spraw Wojskowych za wszelkie sprawy związane z kierowaniem wojskiem odpowiadał przed Sejmem¹². Pierwsza organizacja ministerstwa weszła w życie 10 grudnia 1918 roku. Składało się ono wówczas z siedmiu departamentów. 27 lutego 1919 roku, na mocy rozkazu Naczelnego Wodza, obok stanowiska Ministra Spraw Wojskowych, utworzono stanowiska dwóch wiceministrów. Po licznych reformach, pod koniec 1919 roku było ono w pełni ukształtowanym, ale też bardzo rozbudowanym, naczelnym organem administracji Wojska Polskiego. Struktura organizacyjna ulegała jednak licznym reformom. Ostateczny jej kształt uformował się w 1936 roku. W tym roku też prawnie zatwierdzono kompetencje Ministra Spraw Wojskowych. Stało się to za sprawą wydania przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Dekretu o sprawowaniu zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi i organizacji naczelných władz wojskowych w czasie pokoju¹³. Zgodnie z jego postanowieniami do Ministra Spraw Wojskowych należało:

- bezpośrednio dowodzenie i dysponowanie w czasie pokoju siłami zbrojnymi;
- przygotowywanie sił zbrojnych do działań wojennych;
- kierowanie administracją wojskową oraz sprawami personalnymi;
- reprezentowanie w Rządzie spraw obrony państwa oraz, wedle dyrektyw Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych, opiniowanie jego wniosków¹⁴.

Ponadto wykonywał także i inne zadania, które wynikały z jego członkostwa w Rządzie. Do zakresu jego uprawnień należało więc kontrasygnowanie dekretów i zarządzeń Prezydenta, dotyczących jego zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi. W przypadku jednak, gdy dekret lub zarządzenie dotyczyło spraw wiążących się z obroną państwa i wykraczało poza zakres działania ministra, musiało być kontrasygnowane także przez Prezesa Rady Ministrów¹⁵. Ministrowi Spraw Wojskowych

¹⁰ *Administracja wojskowa. Skrypt do użytku hufców szkolnych szkół zawodowych*, cz. I ogólna, Warszawa 1938, s. 7.

¹¹ R. Czarnecka, *Organizacja Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.) w latach 1918-1921*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2005, nr 27, s. 80.

¹² Art. 46. Ustawy z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

¹³ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 maja 1936 r. o sprawowaniu zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi i organizacji naczelných władz wojskowych w czasie pokoju, (Dz.U. z 1936 r., nr 38, poz. 286).

¹⁴ Ibidem, art. 6 § 1.

¹⁵ Ibidem, art. 2 § 2.

podlegał przewodniczący (prezydent) Rady Wojskowej, do zakresu kompetencji której należało rozpatrywanie oraz opiniowanie projektów ustaw i przepisów wojskowych, jak również sprawy związane z finansowaniem wojska¹⁶. W 1942 roku zmieniono nazwę Ministerstwa Spraw Wojskowych na Ministerstwo Obrony Narodowej i pod tą właśnie nazwą funkcjonuje ono do dziś.

Generalny Inspektor Sił Zbrojnych kierował wojennymi przygotowaniem państwa. Był to generał, który został przewidziany na Naczelnego Wodza. Do jego głównych obowiązków należało nadawanie właściwego kierunku pracom nad obroną państwa oraz przygotowanie sił zbrojnych na wypadek konfliktu zbrojnego, a więc:

- stawianie Rządowi postulatów w dziedzinie obrony państwa;
- przygotowywanie planów operacyjnych i mobilizacyjnych;
- przekazywanie dyrektyw Ministrowi Spraw Wojskowych w zakresie jego prac, związanych z przygotowaniem sił zbrojnych do zadań wojennych;
- kontrola w dziedzinie wyszkolenia, sprawności bojowej i przygotowania wojennego sił zbrojnych;
- stawianie Ministrowi Spraw Wojskowych wiążących postulatów co do obsady stanowisk inspektorów armii, generałów do prac, Szefa Sztabu Głównego, generałów inspekcjonujących oraz wszystkich dowódców od dowódcy pułku wzwyż¹⁷.

Do jego obowiązków należało także opracowywanie oraz kontrola prac mobilizacyjnych i operacyjnych oraz przygotowanie wyższych dowódców do zadań wojennych. Ponadto miał prowadzić studia działań wojennych. Dysponował również prawem prowadzenia inspekcji wyszkolenia wojsk¹⁸. Podlegały mu: Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych z inspektorami armii, generałami do prac, Biurem Inspekcji, generałami inspekcjonującymi w zakresie ich pracy inspekcyjnej oraz Sztab Główny wraz z szefem sztabu¹⁹.

Jeżeli natomiast chodzi o administrację terenową, organem administracji, na który warto zwrócić uwagę w kontekście realizacji zadań z zakresu administracji wojskowej, jest wojewoda. Występował on w podwójnym charakterze.

¹⁶ R. Czarnecka, op. cit., s. 87. W skład Rady Wojennej wchodził: Prezydent jako przewodniczący, Minister Spraw Wojskowych jako I wiceprzewodniczący, generał przewidziany na Naczelnego Wodza jako II wiceprzewodniczący, Szef Sztabu Generalnego, wiceminister spraw wojskowych, dwaj zastępcy Szefa Sztabu Generalnego, inspektorzy armii oraz trzech generałów powoływanych corocznie przez Ministra Spraw Wojskowych. Za: M. Wiśniewska, L. Wyszczelnski, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w latach 1918-1939. Teoria i praktyka*, Toruń 2009, s. 221.

¹⁷ Art. 5 § 1 i § 2 Dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 maja 1936 r. o sprawowaniu zwierzchnictwa..., op. cit.

¹⁸ M. Wiśniewska, L. Wyszczelnski, op. cit., s. 231.

¹⁹ Art. 5 § 3 Dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 maja 1936 r. o sprawowaniu zwierzchnictwa..., op. cit.

Był bowiem jednocześnie przedstawicielem Rządu i szefem administracji ogólnej²⁰ oraz działów administracji specjalnej, zespolonych z administracją ogólną²¹. Do jego kompetencji jako przedstawiciela Rządu należało, między innymi, przejmowanie w sytuacjach nadzwyczajnych, jak na przykład mobilizacja czy ogłoszenie stanu wojennego, kierownictwa nad całą administracją rządową w województwie oraz nadzorowanie organów administracji specjalnej. Początkowo, zaraz po zakończeniu I wojny światowej, wojewoda w ramach kompetencji związanych z realizacją spraw wojskowych, był zobowiązany do:

- współdziałania z władzami wojskowymi w przygotowaniu i przeprowadzaniu poboru, a w szczególności ogłoszenia rozporządzenia o zarządzeniu poboru wojskowego w województwie, przeprowadzenia czynności przygotowawczych związanych z poborem, czuwania nad sprawnym przeprowadzeniem poboru oraz przedkładania Ministrowi Spraw Wewnętrznych sprawozdań o jego wyniku czy też delegowania przedstawiciela urzędu wojewódzkiego do stałej komisji przy Dowództwie Okręgowym Generalnym;
- współdziałania z władzami wojskowymi w sprawach dotyczących przygotowania i przeprowadzania mobilizacji i demobilizacji osobowej i rzeczowej oraz w sprawach kwalifikacji koni i środków przewozowych;
- wyznaczenia przedstawiciela urzędu wojewódzkiego do okręgowych komisji rekwizycyjnych²².

W późniejszym okresie kompetencje wojewody uległy zmianom. Jako przedstawiciel Rządu miał obowiązek i jednocześnie prawo uzgadniania działalności administracji cywilnej oraz interesów gospodarczych województwa z potrzebami obrony państwa²³. W związku z tym, niezależnie od obowiązków jakie w zakresie zaopatrzenia oraz uzupełnienia armii ciążyły na administracji spraw wewnętrznych, jak również spraw współdziałania wojska z władzą cywilną w celu likwidacji rozruchów lub przymusowego wykonywania prawa, był zobowiązany do:

- czuwania nad należytym uwzględnieniem interesów obrony państwa przez wszystkie działy administracji;
- inicjowania i kierowania współdziałaniem społeczeństwa w akcji przygotowania obrony państwa, przysposobienia wojskowego oraz opieki nad żołnierzami;

²⁰ Zob. art. 2 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej, (Dz.U. z 1928 r., nr 11, poz. 86).

²¹ T. Maciejewski, op. cit., s. 271.

²² Art. 8 Rozporządzenia wykonawczego Rady Ministrów do ustawy tymczasowej z dnia 2 sierpnia 1919 r. (Dz.Pr. P. P., nr 65, poz. 395) o organizacji władz administracyjnych drugiej instancji (Dz.U. z 1919 r., nr 90, poz. 490).

²³ Art. 10, p. 4 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie..., op. cit. Taki sam obowiązek miał Komisarz Rządu, który stał na czele administracji ogólnej w mieście stołecznym Warszawie. Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 lipca 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej na obszarze miasta stołecznego Warszawy (Dz.U. z 1928 r., nr 72, poz. 647).

- czuwania, w porozumieniu z władzami wojskowymi, nad należyтым uwzględnieniem przez dowództwa i zarządy wojskowe interesów gospodarczych województwa i jego mieszkańców²⁴.

Uprawnienia powyższe wojewoda, za zgodą Ministra Spraw Wewnętrznych, mógł przekazać staroście – powiatowej władzy administracji ogólnej – z zastrzeżeniem jednak, iż Rada Ministrów w uchwale nie zastrzegłaby ich do wyłącznej jego kompetencji²⁵. Na zaproszenie wojewody oraz pod jego przewodnictwem naczelnicy władz i urzędów państwowych, podlegających bezpośrednio władzom centralnym, a niezespolonych z administracją ogólną, w tym również organów administracji wojskowej, odbywali cykliczne spotkania w celu stałego uzgadniania działalności wszystkich działów administracji państwowej między sobą i zasadniczą linią działalności Rządu. W wyjątkowych sytuacjach spotkania takie odbywać się mogły wspólnie dla kilku województw²⁶. Dowódcy okręgów korpusów mogli brać jednak udział w tych zebraniach jedynie po wcześniejszym uzyskaniu zgody Ministra Spraw Wojskowych²⁷.

Administracja specjalna natomiast powstała w wyniku ewolucyjnego rozwoju funkcji państwa i wykonywała istotne, jednak wyodrębnione z administracji ogólnej, zadania na rzecz obywateli. Większość jej działów została jednak zespolona z administracją ogólną. Niektóre jednak resorty, z uwagi na specjalistyczny charakter, posiadały osobno zorganizowane organy terytorialne niezespolone lub zespolone jedynie w części z administracją ogólną. Wśród organów administracji posiadających odrębne administracje specjalne wyróżnić można, między innymi, Ministerstwo Spraw Wojskowych²⁸.

Rozkazem szefa Sztabu Generalnego z 30 października 1918 roku utworzono piętnaście okręgów wojskowych (tabela 1), z których każdy obejmował kilka powiatów. Władzę administracyjno-wojskową w okręgu wojskowym sprawowała Okręgowa Komenda Uzupełnień²⁹. Do jej zadań należały:

- nadzór nad czynnościami podległych powiatowych komend uzupełnień;
- rozdział uchwalonego kontyngensu³⁰ na podległe powiatowe komendy uzupełnień;
- władza dyscyplinarna i sądowa nad podległymi oddziałami;
- rozstrzyganie w charakterze drugiej instancji skarg na decyzje i zarządzenia wydane przez powiatowe komendy uzupełnień³¹.

²⁴ Ibidem, art. 24.

²⁵ Ibidem, art. 65.

²⁶ Ibidem, art. 13.

²⁷ Ibidem, art. 21.

²⁸ J. Kornaś, *Administracja publiczna w Polsce*, [w:] *Administracja publiczna*, red. J. Hausner, Warszawa 2011, s. 125. Odrębne administracje specjalne posiadały również ministerstwa: Sprawiedliwości, Skarbu, Poczty i Telegrafów, Reform Rolnych oraz częściowo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Przemysłu i Handlu, Komunikacji i Opieki Społecznej.

²⁹ Tymczasowa ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej, Dz.U. z 1918 r., nr 13, poz. 28, art. 21.

³⁰ Określona liczba wojska, którą dawniej miało obowiązek wystawić dane państwo, miasto itp. lub też obowiązkowy podatek płacony przez nie na rzecz wojska.

³¹ Art. 28 Tymczasowej ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej (Dz.U. z 1918 r., nr 13, poz. 28).

Tabela 1. Okręgi wojskowe II Rzeczypospolitej Polskiej

Lp.	Okręg wojskowy	Numer
1.	ciechanowski	XII
2.	częstochoowski	VII
3.	kaliski	IX
4.	kielecki	V
5.	lubelski	III
6.	łowicki	X
7.	łomżyński	XIII
8.	łódzki	VIII
9.	piotrkowski	VI
10.	radomski	IV
11.	siedlecki	II
12.	Suwalszczyzna i dalsza część etapów	XIV i XV
13.	warszawski	I
14.	włocławski	XI

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: <<http://www.czesochowa.wku.wp.mil.pl/pl/1095.html>> [dostęp: 30.11.2011].

W celu realizacji powyższych zadań, w każdej komendzie uzupełnień powołano stałą komisję. W jej skład wchodził:

- okręgowy komendant uzupełnień (względnie jego zastępca) jako przewodniczący;
- komisarz Rządu Polskiego, mianowany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, jako reprezentant władzy cywilnej;
- dwaj lekarze wojskowi, a w przypadku ich braku lekarze cywilni, delegowani przez Komendę Główną wojsk polskich;
- reprezentant ludności danego okręgu wojskowego³².

Każdej okręgowej komendzie uzupełnień, jak już zostało wcześniej wspomniane, podlegały powiatowe komendy uzupełnień³³, obejmujące swoim zasięgiem jeden lub więcej powiatów³⁴. Do ich zadań i jednocześnie obowiązków należało:

- ułożenie i prowadzenie imiennej listy poborowych oraz innych list osób zobowiązanych do służby wojskowej;
- powołanie do przeglądu;
- przeprowadzanie wojskowo-lekarskiego przeglądu poborowych;
- przyznawanie ulg w pełnieniu służby i zwolnień ze służby;

³² Ibidem, art. 29.

³³ Było ich 125. Zob. Spis urzędów i instytucji państwowych Rzeczypospolitej Polskiej, opracowany na podstawie materiałów Biura Usprawnienia Administracji Prezydium Rady Ministrów, Polska Agencja Telegraficzna, Warszawa 1936, s. 27-29.

³⁴ Art. 22 oraz art. 23 Tymczasowej ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej.

- zaliczanie do zapasu, rezerwy, obrony krajowej i pospolitego ruszenia;
- kontrola zapasowych, rezerwistów i służących w obronie krajowej³⁵.

Status powiatowych komend uzupełnień nie zmienił się po wejściu w życie Ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej³⁶. Nadal była ona wojskową władzą do spraw uzupełnień sił zbrojnych oraz administracji rezerw na obszarze swojego okręgu. Podlegała jednak już nie okręgowym komendom uzupełnień, a dowódcy okręgu korpusu (od 1921 roku), w najwyższej instancji natomiast – Ministrowi Spraw Wojskowych³⁷. W 1936 roku powiatowe komendy uzupełnień przemianowano na komendy rejonów uzupełnień. Zgodnie z Ustawą o powszechnym obowiązku wojskowym³⁸, były one władzami wojskowymi właściwymi do spraw uzupełnień sił zbrojnych i administracji rezerw³⁹.

Tabela 2. Dowództwa okręgów korpusów II Rzeczypospolitej Polskiej

Lp.	Dowództwo okręgu korpusu	Numer	Województwo	Powiat
1.	Brześć n./B.	IX	poleskie	brzeski
2.	Grodno	III	białostockie	grodzieński
3.	Kraków	V	krakowskie	krakowski
4.	Lublin	II	lubelskie	lubelski
5.	Lwów	VI	lwowskie	lwowski
6.	Łódź	IV	łódzkie	łódzki
7.	Poznań	VII	pozańskie	pozański
8.	Przemyśl	X	lwowskie	przemyski
9.	Toruń	VIII	pomorskie	toruński
10.	Warszawa	I	komisariat rządu	-

Źródło: *Spis urzędów i instytucyj państwowych Rzeczypospolitej Polskiej...*, op. cit., s. 27.

W 1921 roku piętnaście wspomnianych okręgów wojskowych zamieniono na dziesięć okręgów korpusów (tabela 2). Były to obszary operacyjne, które rozumiano jako przestrzeń potrzebną siłom zbrojnym do działań operacyjnych naziemnych⁴⁰. Na czele okręgów korpusów stali dowódcy okręgów korpusów. Działali oni z pomocą sztabów i okręgowych szefów służb. Oprócz powiatowych komend uzupełnień, a potem komend rejonów uzupełnień, podlegały im komendy garnizonów. Do 1926 roku dowódcy okręgów korpusów podlegali bezpośrednio Ministrowi Spraw Wojskowych. Dowódca okręgu korpusu sprawował nadzór

³⁵ Ibidem, art. 27.

³⁶ Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej (Dz.U. z 1924 r., nr 61, poz. 609).

³⁷ Ibidem, art. 11.

³⁸ Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (Dz.U. z 1938 r., nr 25, poz. 220).

³⁹ Ibidem, art. 5.

⁴⁰ Instrukcja dla wojewodów na obszarze operacyjnym, Biuro Inspekcji GISZ, CAW, 1.302.4.59, za D. Nowak, *Historyczne doświadczenia. Geneza terenowych organów administracji wojskowej*, [w:] *Model funkcjonowania administracji wojskowej w warunkach profesjonalizacji sił zbrojnych RP*, praca naukowo-badawcza pod kierunkiem naukowym R. Szynowskiego, Warszawa 2011, s. 44.

nad wszystkimi jednostkami stacjonującymi na podległym mu terenie. Po 1926 roku jego kompetencje zostały jednak ograniczone do spraw bezpieczeństwa, administracyjno-gospodarczych, mobilizacyjnych oraz porządkowych. Kolejna zmiana nastąpiła w latach 1937-1939, kiedy to dowódcom okręgów korpusów przyznano uprawnienia w zakresie koordynacji szkolenia jednostek, wykorzystania obozów ćwiczebnych oraz organizacji obrony przeciwlotniczej i obrony przeciwgazowej na terenie okręgu korpusu. Im też podporządkowano brygady i półbrygady obrony narodowej. Na wypadek wojny nie przewidziano jednak wykorzystania dowódców okręgów korpusów do dowodzenia wojskami⁴¹. Podczas wojny, na obszarze zajętych działaniami wojennymi, szefem administracji wojskowej na terenie okręgu miał być bowiem kwatermistrz naczelnego dowództwa sił zbrojnych z podległymi szefami służb: intendenty, uzbrojenia, sanitarnej, weterynaryjnej, taborowej, duszpasterskiej, poczty polowej i sądu polowego, a także szefami zaopatrzenia: saperów, łączności, lotnictwa, samochodów i służby remontu⁴².

W skład administracji wojskowej wchodził także rejonowi inspektorowie koni⁴³. Do zakresu ich zadań należało przeprowadzenie przeglądów i spędów koni⁴⁴.

Podsumowując, podkreślić należy, iż zmiany zachodzące w organizacji administracji wojskowej w okresie dwudziestolecia międzywojennego miały charakter dynamiczny i że zadanie odtworzenia administracji publicznej w Polsce, w tym administracji wojskowej, było dla ówczesnych decydentów niezwykle trudne. Podstawowa trudność polegała na scaleniu całości ziem polskich, a następnie ujednoczeniu różnych systemów administracyjnych, które przez okres stu dwudziestu trzech lat zdążyły się utrwalić, także w świadomości ludności zamieszkującej obszary znajdujące się pod każdym z trzech zaborów. Jak podkreślali autorzy *Almanachu oficerskiego na rok 1923/24*, „warunki organizacyjne, szybkość pracy, konieczności zmian i ulepszeń spowodowały, że trudno było wszystkim, którzy bezpośrednio nad organizacją nie pracowali, opanować ten, równie ważny, jak i rozległy przedmiot”⁴⁵. W okresie trwającym zaledwie dwadzieścia lat, mimo wskazanych trudności, udało się jednak zbudować system administracji wojskowej, zarówno na szczeblu centralnym, jak i terenowym. Wiele ówczesnie przyjętych rozwiązań, z większymi bądź mniejszymi modyfikacjami, przetrwało do dziś. Od tego okresu Minister Obrony Narodowej (wcześniej Minister Spraw Wojskowych) stanął na czele administracji wojskowej.

⁴¹ W. Skobel, *Współdziałanie terenowych organów administracji wojskowej z organami administracji rządowej i samorządowej w realizacji zadań operacyjno-obronnych*, Warszawa 1994, s. 9.

⁴² *Skrypt do użytku hufców szkolnych szkół zawodowych*, cz. I ogólna, Warszawa 1938, s. 7.

⁴³ Było ich 54. Zob. *Spis urzędów i instytucji państwowych Rzeczypospolitej Polskiej*, op. cit., s. 29-30.

⁴⁴ Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 marca 1928 r. w porozumieniu z Ministrami: Rolnictwa, Robót Publicznych, Przemysłu i Handlu, Poczty i Telegrafów oraz Skarbu w sprawie wykonania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 8 listopada 1927 r. o obowiązku odstępowania zwierząt pociągowych, wozów, pojazdów mechanicznych i rowarów dla celów obrony Państwa, (Dz.U. z 1939 r., nr 90, poz. 580, § 28).

⁴⁵ K. Firich, S. Krzysik, T. Kutrzeba, S. Müller, J. Wiatr, *Almanach oficerski na rok 1923/24*, przedmowa, z. 1, dział 1 i 2, Warszawa 1923.

Do dwudziestolecia międzywojennego sięga również historia Sztabu Generalnego Wojska Polskiego oraz terenowych organów administracji wojskowej. Biorąc pod uwagę powyższe, stwierdzić należy, że okres dwudziestolecia międzywojennego był ważnym etapem dla rozwoju administracji wojskowej w Polsce. Przyjęte wówczas rozwiązania powinny więc stać się przedmiotem pogłębionych badań, chociażby w kontekście wyjaśnienia genezy współczesnego miejsca i roli poszczególnych organów administracji wojskowej, na wszystkich szczeblach jej organizacji.

Bibliografia

1. *Administracja wojskowa. Skrypt do użytku hufców szkolnych szkół zawodowych*, cz. I ogólna, Warszawa 1938.
2. Czarnecka R., *Organizacja Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.) w latach 1918-1921*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2005, nr 27.
3. Firich K., Krzysik S., Kutrzeba T., Müller S., Wiatr J., *Almanach oficerski na rok 1923/24*, z. 1, dział 1 i 2, Warszawa 1923.
4. Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2004.
5. Kornaś J., *Administracja publiczna w Polsce*, [w:] *Administracja publiczna*, red. J. Hausner, Warszawa 2011.
6. Maciejewski T., *Historia administracji*, Warszawa 2002.
7. Nowak D., *Historyczne doświadczenia. Geneza terenowych organów administracji wojskowej*, [w:] *Model funkcjonowania administracji wojskowej w warunkach profesjonalizacji sił zbrojnych RP*, praca naukowo-badawcza pod kierunkiem naukowym R. Szynowskiego, Warszawa 2011.
8. Pindel K., *Polityczno-ustrojowe aspekty systemu obronnego Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1991.
9. Skobel W., *Współdziałanie terenowych organów administracji wojskowej z organami administracji rządowej i samorządowej w realizacji zadań operacyjno-obronnych*, Warszawa 1994.
10. *Spis urzędów i instytucji państwowych Rzeczypospolitej Polskiej*, opracowany na podstawie materiałów Biura Usprawnienia Administracji Prezydium Rady Ministrów, Warszawa 1936.
11. Wiśniewska M., Wyszczelski L., *Bezpieczeństwo narodowe Polski w latach 1918-1939. Teoria i praktyka*, Toruń 2009.

Akty prawne:

1. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1921 r., nr 44, poz. 267).
2. Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej, (Dz.U. z 1924 r., nr 61, poz. 609).
3. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., (Dz.U. z 1935 r., nr 30, poz. 227).
4. Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, (Dz.U. z 1938 r., nr 25, poz. 220).
5. Tymczasowa ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej, (Dz.U. z 1918 r., nr 13, poz. 28).

6. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 maja 1936 r. o sprawowaniu zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi i organizacji naczelnych władz wojskowych w czasie pokoju, (Dz.U. z 1936 r., nr 38, poz. 286).
7. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej (Dz.U. z 1928 r., nr 11, poz. 86).
8. Rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów do ustawy tymczasowej z dnia 2 sierpnia 1919 r. (Dz.Pr. P. P., nr 65, poz. 395) o organizacji władz administracyjnych drugiej instancji, (Dz.U. z 1919 r., nr 90, poz. 490).
9. Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 marca 1928 r. w porozumieniu z Ministrami: Rolnictwa, Robót Publicznych, Przemysłu i Handlu, Poczty i Telegrafów oraz Skarbu w sprawie wykonania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 8 listopada 1927 r. o obowiązku odstępowania zwierząt pociągowych, wozów, pojazdów mechanicznych i rowarów dla celów obrony Państwa, (Dz.U. z 1939 r., nr 90, poz. 580).
10. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 lipca 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej na obszarze miasta stołecznego Warszawy, (Dz.U. z 1928 r., nr 72, poz. 647).

Military administration in the interwar period of 1918-1939

Abstract

Military administration belongs to the components of public administration. It organizes and implements the processes aimed at comprehensively providing the armed forces with all the means necessary for living and fighting. In Poland, military administration was developing together with the structures of the state. Through centuries, not only the competences but also the institutions were changing. The objective of this article is to analyze the transformations of military administration in the Second Republic of Poland. Presented are the experiences of military administration in fulfilling its duties and its organization on all levels.

Keywords: military administration, public administration, armed forces